

TÜRK BASININDA VE TÜRK-ERMENİ TOPLUMUNDA ERMENİ KIYIMININ 50. YILDÖNÜMÜNÜN YANSIMALARI

RIFAT N. BALİ

Osmanlı Dahiliye Nezareti'nin 24 Nisan 1915 tarihinde Ermeni komitelerini feshetmesi, İstanbul Ermeni toplumunun önde gelen yaklaşık 250 şahsiyetini tutuklaması ve Çankırı'ya sürmesinin ardından¹ 27 Mayıs 1915 tarihinde hazırlanan ve kamuoyuna "Tehcir Kanunu" adıyla mal olan "Vakti seferde (savaş sırasında) icraati hükümete karşı gelenler için ciheti askeriyece (askeri yönden) itihaz olunacak tedabir

(alınacak olan tedbirler) hakkında kanuni muvakkat (geçici kanun)"ın tatbiki sırasında yaşanan felâket Osmanlı Ermeni nüfusunun çok önemli bir kısmının yok olmasıyla sonuçlandı.² Böylesine büyük bir felâketle karşı karşıya kalan Ermeni âleminin bu kıyımı unutulması imkânsız bir jenosit olarak kabul ettiği ve her yılın 24 Nisan gününde de bu felâketi kiliselerde düzenlenen ayinler, gösteri ve yürüyüşlerle an-

dığı malumdur. Ancak Ermeni âlemi için her yıl yapılan anma törenleri arasında 24 Nisan 1915'in ellinci yıldönümü özel bir anlam taşımış, bu yıldönümüne katılım daha önceki yıllara kıyasla çok daha fazla olmuştur.³ Bu makalede, yoğun bir Ermeni nüfusunun yaşadığı Amerika ve Beyrut'ta düzenlenen ellinci yıldönümü gösterilerinin Türkiye'deki yansımaları incelenecektir.⁴

Türk basınının yaklaşımı

24 Nisan 1915'in ellinci yıldönümü Beyrut Ortodoks Kilisesi'nin önyak olmasıyla başlayacak, Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Paris, New York, Londra ile Güney Amerika'nın muhtelif şehirlerinde anılacaktır. Türk basınında anma törenlerinin hazırlıklarıyla ilgili ilk haberlere nisan ayının ilk haftasında rastlanmaya başlanacaktır. *Hürriyet* gazetesi Ankara muhabiri Cüneyt Arcayürek yurtdışında yapılmakta olan hazırlıkları aktardıktan sonra yazısına şöyle son verecektir:⁵

"Birinci Dünya Savaşı yıllarında, çeşitli iç hareketler sırasında, Ermenilerin de çeşitli bölge ve illerde isyan hareketlerine geçtikleri, hattâ Türklere karşı zulümlerde buldukları bilinmektedir. O zaman, çeşitli büyük meselelerin karşısında kalındığından, bir yandan Rusya'nın öte yandan da müttefik Almanya'nın tesirleriyle tenkil hareketlerine girişilmiştir. Türkler Ermeniler tarafından öldürülmüş, Ermeniler de hareketin bastırılması sırasında ölmüşlerdir. Bir kısmı da yurt dışına kaçmışlar veya çıkarılmışlardır. Fakat bugün için gerçek şudur: Türkiye'de 80 bin civarında Ermeni vatandaşımız vardır ve bunların her biri Türk milletinin birer feridir. Çalışkan, bilgili vatandaşlık görevini yapan Türk vatandaşları Ermenilerin böyle bir kampanyadan üzüntü duymamaları imkânsızdır."

Türk Ermeni toplumunun tavrı Arcayürek'in yazısında, Türkiye'de yaşamakta olan Ermenilere atıfta bulu-

narak, "Türk vatandaşı Ermenilerin böyle bir kampanyadan üzüntü duymamaları imkânsızdır," cümlesiyle Türkiye Ermenileri adına kanaat belirtmesi Türk Ermeni toplumu nezdinde hemen etkisini gösterecekti. *Hürriyet* ertesi gün birinci sayfadaki, "Söz sırası Ermeni vatandaşlarımızda" başlığıyla İstanbullu Ermenilerin önde gelen isimlerinin verdikleri demeçleri içeren bir haber yayınlıyordu. Haber şöyleydi:⁶

"Rumların tahriki ile, 24 nisan'da 'Ermeni Katliâmı' adı altında bütün dünyada eski bir olayın istismar edilerek anma törenleri tertip olunmasını şehrimizde yaşayan on binlerce Ermeni vatandaş nefretle karşılamışlardır.

İstanbul'daki Ermeniler, böyle bir hareketin mânâsızlığı ve lüzumsuzluğu üzerinde durarak, 'Bu olsa olsa Kıbrıs Rum Dışişleri Bakanı Kipriyanu'nun bir dalaveresidir. Bazı Ermeniler de bilmiyerek buna âlet olabilirler. Biz Türkiye Ermenileri mâziyi unutmamış, şimdi tam bir huzur ve mutluluk içinde yaşıyoruz' demişlerdir.

Ermeni vatandaşlarımız Kıbrıs meselesini, bir İslâm-Hıristiyan dâvası haline sokmak çabasında bulunan Kipriyanu'nun bu entrikasına, 'Biz Ermeniler aslâ âlet olmayacağız. Dışarıdaki Ermeni ırkdaşlarımızın da bunu çabuk fark edeceklerini sanırız' demektedirler.

Türkiye'deki Ermeni Katoliklerin Ruhani Reisi Başpiskopos Boğos Kireçyan,⁷ bu konuda şunları söylemiştir:

- 'Biz ruhani makam olarak eski hâtıraların canlandırılmasını asla tasvip etmiyoruz. Olabilir ki tarih boyunca yaşadığımız bu memlekette birbirimizi rencide etmiş hâtıralar olmuşsa, bunlar mâziye intikal etmiştir.

Biz bu memleketi herhangi bir Türk gibi vatanımız sayıyoruz. Burada doğduk, burada vatani vazifemizi yaptık. Bizim cemaatimiz burada sulh ve sükün içinde mesut yaşamaktadır. Biz Türk bayrağı altında yaşıyoruz ve bu bayrağın savunucularıyız.

Beyrut'ta vukubulan veya yapılması düşünülen ve tertip eseri olduğuna kanaat ettiğimiz mitingler asla fayda sağlamaz ve mânâsızdır. Bu mitingler buradaki Ermeni vatandaşların huzurunu asla bozamaz. Zaten onlarla alâkamız yoktur. Din adamı olarak insanların birbirlerine kin beslemelerini hiçbir zaman iyi karşılamam. İnsanlar Allah huzurunda hesap verirler, politik maksatlara âlet onlar Allahın istediği mânâda makbul insanlar olamazlar.'

Türkiye'deki Ermeni Katoliklerin Ruhani Reisi Boğos Kireçyan'ın Vekili Başrahip Ohannes Çolakyan ise şöyle konuşmuştur:

- 'Muhterem Patrik'immin fikirlerine aynen iştirâk ediyorum. Ben bu memlekette doğdum. Yedeksubay olarak askerliğimi yaptım. Kendimi bu yurdun evladı olarak sayıyorum. Siyasi oyunlar insanlara daima zarar vermiştir. Allah siyasi muhterisleri ıslah etsin.'

Eski AP İstanbul Senatörü Yük. Mühendis Berç Turan,⁸ bu olayla ilgili olarak şunları söylemiştir:

- "Türkiye benim vatanımdır. İnsan olarak yaşadığım bu memleketin sevinç ve ıstırabına memnuniyetle iştirak ederim. Kıbrıs dâvası, burada yaşayan biz Ermeni vatandaşların da dâvasıdır. Ermeni ırkdaşlarımı Türkiye aleyhine kışkırtmak isteyen Rumların bu hareketi Türkiye'de yaşayan 70 bin Ermeni'nin huzurunu kaçıracağını sanmam. Burada yaşayan bizler, tam mânâsıyla hür, mesut ve eşit haklarla aynı bir Türk vatandaşı gibiyiz. Ve bu huzurumuzun her ne sebeple olursa olsun bozulmasını asla istemiyoruz. Ben Türk vatandaşı olarak Parlâmentoya girmiş bir kimseyim ve bütün benliğimle kendimi bu memleketin evladı sayıyorum. Biz Ermeniler, Rumların tahrikine asla âlet olmayacağız ve Kıbrıs politikasında her zaman Türklerin yanında bulunacağız."

Çapa İç Hastalıkları Kliniği Dahiliye Mütahassısı Doçent Dr. Karabet Arman⁹ ise şöyle demiştir:

- "Osmanlılar zamanında vukubulan nâhoş bir olayın 50nci yıldönümünü kutlamak gibi manâsız bir hareketin yapılacağını üzülerken duyduk. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunun bütün kötü hâatıralarını da tarihe gömdü. Bugün burada yaşayan Ermeniler, her türlü haklara, hatta yedeksubay, Milletvekiliği, Senatörlük hakkına bile sahiptirler.

Türk Ermenileri, buradaki kardeşlik düzeninin bozulmasını asla arzu etmiyorlar. Yarım asırlık tarihin derinliklerine çoktan gömülmüş ve unutulmuş bir hâdisenin tekrar alevlendirilmek istenmesi, bir politik cinayettir. Bazı menfaatperest siyaset adamları, azınlıkları kendi çıkarlarına âlet ederek tahrik etmişlerdir. 24 nisan da yapılması düşünülen yas günü de entrikacların bir tertibidir.

Kipriyanu, Ermenileri yem olarak kullanıp, Kıbrıs dâvasında yeni bir entrika çevirmek niyetindedir.

Biz Türkiye'deki Ermeniler, hiçbir zaman politika oyunlarına âlet edilmek istemiyoruz. Dış memleketlerdeki Ermeni ırkdaşlarımıza son sözüm şudur: Rahatımızı huzurumuzu gölgelemeyin başka ihsan istemiyoruz."

Türkiye Ermenileri Patriği Şnork Kalustyan'ın beyanati

Türkiye Ermenilerinin 82. Patriği Şnork Kalustyan¹⁰ ise şu resmi bildiriği yayınlıyacaktı:¹¹

"Türklerle Ermenilerin ilk karşılaştıkları günden başlayarak kardeşlik ve dostluk havası içinde yaşadıkları tarihi bir hakikattir.

Ermeni cemaati, o tarihten bu yana, yüz yıllar boyunca, topluma daima faydalı ve sadık bir unsur olmuş ve kendi mensuplarından bir çokları da devletin siyasi ve idari büyük sorumluluklarını taşımış ve başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.

İSTANBULLU ERMENİLER TAKSİM ANITINDA

ERMENİ MİTINGİ BUGÜN YAPILACAK

Mitingci Ermeniler, 6 ilimizin
Sovyetlere ilhakını isteyeceklermiş

BEYRUT
Cahit GÜÇBİLMEZ bildiriyor

Lübnanlı Ermenilerin, türlü tahriklerle uzun süreden beri hazırladıkları miting bugün yapılacaktır. Lisan-ül-Hal gazetesi dün akşamki nüshasında, Dünya Ermeni İleri gelenlerini Türkiye'den altı vilâyetin idesini istemiye karar verdiklerini bildirmişti. Gazetelenin manşeti verdiki...

Osmanlı devletinin son yıllarında bazı yabancı devletler Sultanlardan imtiyazlar koparmak ve kapitülasyonlarını devam ettirmek ve nihayet Osmanlı devletini parçalamak amacı ile muhtelif cemaatleri ve bu arada Ermenileri de kendi menfaatlerine âlet etmek istemişlerdir. Sömürücü devletler yüzyıllar boyunca bir arada ve kardeşçe yaşamış olan iki milleti birbirinden soğutmayı amaç edinmişlerdi. Husule gelmiş olan hâdiseler ve neticeleri tarihe mal olmuş birer ibret levhası olarak, insanlık ve kardeşlik hislerimizi takviyeye imkân verecek niteliktedir ve bizler için böylece kalacaktır.

Ölülerini anmak, bütün insanların hakkı ve mânevi vazifedir. Ancak, bu saygı gösterileri milletlerin kablerinde husumet tohumlarının ekilip filizlenmesine imkân ve vesile vermemelidir. Mânevi hayatımızın kaynağını teşkil eden mukaddes Kitabımızın iş'arı da esasen budur. Biz, Türkiye Ermenilerine gelince: Türkiye Cumhuriyeti devrinde yaşamış ve Atatürk ilkeleri ile büyümüş olan bu topluluk, geçen kırk sene zarfında, faziletli, yapıcı ve sadık vatandaş olduğunu daima ispat etmiştir. Biz bugün, vatandaşlar arasında kardeşlik ve güvenlik duygularının devamını görmenin mutluluğu içindeyiz. Dış memleketlerde bulunan din kardeşlerimizden bazılarının, bu sevgi ve saygı dolu bağlılığı gölgelemeye hakları yoktur. Türkiye Ermenileri kendilerini bu memleketin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler. Bu sebeple bu memleketin menfaatlerine aykırı herhangi bir hareketi de asla tasvip etmiyeceklerdir."

Nubar Sarkis Gülbenkian'ın beyanati

Mezopotamya'daki zengin petrol yataklarını işletmek için kurulan Turkish Petroleum Company'deki yüzde beş hissesi nedeniyle tarihe "Bay yüzde beş" lakabıyla geçen Üsküdar doğumlu ünlü Ermeni petrol milyarderi, hayırsever ve koleksiyoner Kalust Sarkis Gülbenkian'ın (1869-1955)¹² Kadıköy doğumlu oğlu Nubar Sarkis Gülbenkian (1897-1977)¹³ ise, yaşadığı Londra'dan yapacağı açıklamada şöyle konuşacaktı:¹⁴

"Anavatandaki Ermeni vatandaşlarımız, artık tarih olmuş mâzideki hâdiseler sebebiyle rahatlarını bozmayı düşünmeyecektir. Vefat eden Türkiye'deki Ermeni Katoliklerin Ruhani Reisi Başpiskopos Bogos Kireçyan'la tamamen aynı fikirdeyim. Eski olayların canlandırılmasını hiç kimse arzu etmemektedir. Zaten bu gibi tahrikler 'içeriden' değil 'dışarıdan' gelmektedir."

Ermeni Patriği ve Ermeni ileri gelenlerin beyanatlarının sonrasında basının tavrı

Patrik Şnork Kalustyan'ın beyanati ile İstanbullu Ermeni ileri gelenlerinin demeçleri basında gerekli olumlu etkiyi yaratacaktı. *Milliyet* gazetesinin kıdemli yazarı Refii Cevat Ulunay konuya değindiği yazısında Türkiye Ermenilerinden şöyle bahsedecekti:

"Artık tarihin unutulması gerekli sahifelerine gömülen bu elim hâdis, müverrih Ahmet Refik merhumun dediği gibi biri İttihat Terakki, diğeri Taşnak olan 'İki komitenin iki kıtayı'dır.¹⁵ Bunun tekrar münakaşasını tarih dahi istemez. İnsan oğulları yaradılışlarından bugüne gelinceye kadar birbirlerini yemişler. Âdem babamızla Havva anamız o güzel cennette zevk ü sefa ile oturacakken Rahman'ın yerine Şeytana uyarak elma mı, buğday mı... Ne ise bir halt yemişler ve koğulmuşlar. Çocukları olmuş, onlar da birbirlerini öldürmüşler. Ondan sonra: Kes, kopar, kır, sürükle, ez, yak, yık! Ne aman bil, ne 'âh!' işit, ne yazık...

Beyrut Ortodoks kilisesinin Yunan teşvikiyle bu sönmüş mangalın külünü karıştırması memleketimizdeki Ermeni vatandaşları haklı bir infiale sevketti. Ermeni Katolik âlması bütün Ermenilerin huzuruna tesir edecek bu propagandanın karşısında dikeldiler: Djojen'in Büyük İskender'e: 'Gölge etme başka ihsan istemem.' sözünden ilham alarak:

-Rahatımızı, huzurumuzu gölgelemeyin, başka ihsan istemiyoruz. Diyorlar.

Ben Ermeni vatandaşlarımı severim, onların bu memleketin ilmine, irfanına, san'atına ve zenaatına ettikleri hizmetin büyüklüğünü daima takdir ederim ve onlarla sohbetten büyük zevk alırım, o kadar ki Ermenileri Hristiyan Türk olarak kabul ediyorum."

Ulunay yazısına Osmanlı Devleti döneminde devlet, sanat ve kültür alanlarında hizmet yapmış ünlü Ermeni

Hürriyet,
09.04.65.

simalarının isimlerini anarak devam ettikten sonra, "Birbirleriyle bu kadar kaynaşan iki milletin arasına Beyrut Ortodoks Kilisesi değil devletler giremez. Benim bildiğim Ermeniler böyle uçurlan balonlara güler geçerler" satırlarıyla son verecekti.¹⁶ Cumhuriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ecvet Güresin de konuya ayırdığı yazısında Türkiye Ermenileri hakkında şu görüşler dile getirecektir:¹⁷ "Lübnandaki Ermeni kıpırdanmalarının Türkiye'de hiçbir şekilde tasvip görmediği, gerek Ermeni vatandaşlarımızın bize gönderdikleri mektuplarda gerekse Gregoryan Ermeni Patriği Sayın Şınork Kalustyan'ın demecinde beliriyor. Katolik Ermeniler de aynı tepkiyi gösteriyorlar. Zaten Ermenilerin Türkiye'de daha başka türlü bir tutuma girecekleri beklenemezdi. Gerçi yarım asır önce yine Taşnak ve Hınçakların tahrikleriyle Türklerle Ermeniler arasında üzücü olaylar geçmiş ve Ermeniler kadar Türkler de ıstıraplı günler yaşamışlardır. Ama bütün bunlar, günahlarıyla, üzüntüleriyle tarihe mal olmuştur. Artık o sayfaları yeniden çevirip eskinin küllerini deşmenin anlamı yoktur. Bunun yanında, Türkiye'deki azınlıklar içinde Ermenilerin âdetleri, yaşayışları incelenirse, görülür ki, Osmanlı devrinden bugüne kadar egemen millet olan Türklerle en fazla kaynaşabilen Ermenilerdir. Hattâ bırakınız Türkiye'dekileri, yurt dışında yaşayan ve Türkiye'ye giremeyen Ermeniler bile, buldukları yerlerde âdetlerini, yaşayışlarını değiştirmemişlerdir ve çoğunda Türkiye hasreti, Türkiye'ye karşı ilgi belirli haldedir. Bu bakımdan Ermeni vatandaşlarımızın gösterdikleri tepki bir gösterişten çok, samimi duygularının bu olay vesilesiyle açığa vuruluşudur."

Milliyet yazarlarından Bülent Ecevit ise eğitim ve araştırma nedeniyle Boston'da bulunduğu sırada¹⁸ rastladığı bir Ermeni çiftiyle ilgili anılarına yer veren bir yazı yayımlayacaktır:¹⁹

"Amerika'nın bir küçük kasabasında bir Ermeni dükkânı idi..."

Camlı dolaba beyaz peynirler, turşular dizilmiş, raflarda pastırma, sucukların en güzelieri asılı idi..."

Sokağa bakan camın ardında, evlerdeki sandıklardan çıkarılmış bir-iki bakır cezve, bir Osmanlı kaması, bir rahle..."

Türk olduğumuzu öğrenince, tezgâhın başındaki yaşlı, esmer Ermeni kadının gözlerinde sevgiyle kızgınlık, özlemle çekingenlik çarpıştı. Buruk sesiyle, çocukluğunun kanlı, acı olaylarını, Trabzon'dan Amerika'ya kaçışlarını anlattı. Nisbet vermek ister gibi, fakat ağlamaklı bir sesle:

- Amerika'da çok mes'uduz, burada her şey var, her şey bol, dedi.

Oysa çevresindeki raflara dizdiği 'Her şey' Türkiye'li idi.

Çocukluktan kalan, yürekte gelen acısına saygı duyduk... 'Sizinkiler şöyle yaptıydı da, bizimkiler böyle yaptıydı' tartışmasını girmedik. Yaşlı kadının bütün sitemlerini, acı sözlerini dinledik, girdiğimize bin

pişman, dükkânından ayrıldık.

Arkamızdan, titreyen bir ses:

- Gene gelin, gelmezseniz gücenirim, diye sesleniyordu.

Yurt özlemi gibi bir duygu, bir süre sonra bizi gene o dükkâna çekti. Kapıdan girdiğimizi görün görünce, yaşlı Ermeni kadın, eşimin boynuna sarılıp ağlamağa başladı. Gözlerinden sanki yaş değil, 40 yıl, 50 yıl baskı altında tutulmuş bir sevgi boşanıyordu.

Üçüncü gidişimizde:

- Bir kahveni içmeden bırakmam dedi.

O 'Her şey var' olan 'Her şey bol' olan Amerika'da, elektrikli bir taşı prize sokarak değil, dükkânın arkasındaki küçücük odasında, ateşini külleyp derinden derine yanar tuttuğu bir mangala eski bakır cezvesini sürerek, bize köpüklü kahve pişirdi. Altımıza birer konserve sandığı çekti. Kahvelerimizi içtik. Falımıza baktı. Falımızdan yalnız iyi şeyler söyledi.

Bizim kaldığımız yere yakın, Türkiye'li Ermenilerin toplandığı bir küçük kasabaydı burası... Sokaklarında, böyle bakkallardan başka, simitçi dükkânları, lahmacuncular vardı.

Boston radyolarından birini her akşam bir, iki saatliğine kiralar, Müzeyyen Senar'dan, Münir Nurettin'den plâklar çaldırıyorlardı.

Bazen de, Ermeni topluluğundan bir şarkıcı eline udunu alır, titrek ve yanık bir haykırıyla, İngilizce sözlü, Ermeni şiveli, alaturka şarkılar söylerdi radyodan... Unutmadığım bir tanesi, Türkçe'ye şöyle çevrilebilir:

'Yalandır yalan

Ne varsa yalan

Şu deli dünyada

Ne varsa yalan...'

Biz göremedik ama, görenlerden dinledik: Kasabanın yakınında, ağaçları arasından Göksu gibi incecik bir dere akan bir de mesireleri vardır...

Pazarları, çoluk çocuk, patlıcan dolmaları, turşular, böreklerle dolu sepetleriyle bu mesireye gider, çayırın üstüne Türkiye'den kalma kilimlerini serer, akşam gün kararınca kadar, saz çalılıp, alaturka şarkılar söylerlermiş.

Sokaklarda, bir çoğunu, kendi aralarında Türkçe konuşurken duyduk, içlerinde doğru dürüst İngilizce konuşamayanlar, fakat Amerika'da doğup büyümüş çocuklarını kendileriyle Türkçe konuşturanlar vardı.

Genç Ermeni edebiyatçıların İngilizce dergilerini okurdum bazen...

Hikâyelerinin bir çoğu, bir Ermeni ile Türk'ün düşmanlığı ile başlar, kucaklaşması ile biterdi.

Ermeni'lerin bu toprağa bağlılıkları, ama ille kendilerine mal ederek değil, bizim dilimizle, türkümüzle, bizim yemeğimize, yaşayışımıza kaynaşarak bağlılıkları, dünyanın neresinde olsalar, kuşaktan kuşağa, bir aile emaneti gibi saklanır. Bu emanetin üstüne titrenir. Giderken sanki, sandıklarında Anadolu'nun toprağından da götürmüş, yerleştikleri yerlere o toprağı sermişlerdir.

Aslında, yüreklerindeki, ihtirassız bir yurt özlemidir. Ama kötü niyetliler, muhterisler, bu saf özleme, kendi amaçları uğrunda, başka bir yön ve nitelik vermeğe uğraşırlar.

Bu türlü unsurların, devletlerin, Türkiye'ye karşı canlı tutmağa çalıştıkları o kadar acı anılara rağmen, Türk'lere karşı, dün Amerika'sında, bugün işte, Lübnan'ında, o kadar süreklî kışkırtmalara rağmen çoğu Ermeni'lerin sıcak yüreğinden, ne Anadolu, ne Türk sevgisini, ne de sözünden, sazına kadar Türklüğü çıkarıp atmağa imkân yoktur. Şu, sevgiden başka 'Ne varsa yalan' dünyada, bizi hâlâ birbirimize düşürmeğe uğraşanlar utansın."

24 Nisan 1965 günü ve İstanbullu Ermeniler

24 Nisan günü sabahı Türk Ermeni topluluğunu temsilen yüz kadar İstanbullu Ermeni ileri geleni saat 10.00'da Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı'na bir çelenk koyacak, Atatürk'e ve Türk milletine bağlı olduklarını bildirecek, Atatürk için saygı duruşunda bulunacaktı. Tören sırasında Cumhuriyet Senatosu eski üyesi Berç Turan ile İstanbul Belediye Meclisi üyesi Agop Binyat birer konuşma yapacak, heyet Cumhuriyet Anıtı'nın şeref defterine şu satırları yazacaktı:²⁰

"Ölmez Atam. Önderliğinde kurulan ve ilelebet pâyidar olacak, aziz Türkiye Cumhuriyetinde Müslüman Türk

kardeşlerimizle kader birliği ve beraberliği içindeyiz. İnzideyiz Atam. Sana minnet ve şükran borcumuzu, huzurunda saygı ile eğilerek sunarım. Türk Ermeniler." İstanbullu Ermeni tüccar Yertvart Bezaz ise yurtdışında yapılan gösteriler hakkında, "Bu hareketleri tasvip etmiyor, nefretle karşılıyoruz. Biz Türküz ve Atatürk çocuklarıyız," beyanatında bulunacaktır.²¹

Amerikan Büyükelçiliği'nin Türk basınına değerlendirmesi

Birkaç hafta boyunca Türk basınına oldukça meşgul eden bu tartışmalar 24 Nisan tarihinin geride kalmasıyla birlikte

tamamıyla sönecekti. Dönemin Amerika Büyükelçiliği müşavirlerinden Philip Clock merkeze gönderdiği değerlendirme raporunda Türk basınında yaşanan tartışmaları şöyle özetlemekte: "Son günlerde, çağdaş Türkiye'de nadiren, basında ise neredeyse hiç bahsedilmeyen bir mevzu efkârı umumiyede yeniden tartışılmaya başlandı: Türkiye'deki Ermeni azınlığı bahsi. Genellikle uzun zaman dönemleri zarfında 'Ermeni' kelimesi basında yer dahi almayabilir. Devlet okullarının eğitim müfredatı bu bahsi bütünüyle es geçmeye meyilli. Yerel (halk), yabancı bir gözlemci için Ermeniler tarafından inşa

edilmiş oldukları aşikâr olan Merkezî ve Doğu Anadolu'daki binaların Türklerin veya başka bir grubun inşa ettiğini sık sık söylemekte. Bu şekilde yok sayılan ve zâhiren unutulduğu sanılan Ermeni azınlığı bahsi, son zamanlarda 24 Nisan tarihinde (1915'in) elliinci yıldönümü ile ilgili Beyrut'ta düzenlenecek konferansın beklentisi ile yeniden canlandı. Bu tür bir konferansın düzenlenmesi beklentisi - Merkezî ve Doğu Türkiye'de 1915 yılında vuku bulmuş Ermeni katliamlarının elliinci yıldönümünü anma için - Türk basınında, bazıları çok şiddetli olmak üzere, değişik tefsirlere yol açtı."²²

SONUÇ

24 Nisan 1915'in elliinci yıldönümü vesilesiyle, başta Beyrut olmak üzere, yurtdışında düzenlenen anma etkinliklerinde cereyan eden Türkiye'ye yönelik protesto hareketlerine karşı Türk kamuoyunda şoven ve milliyetçi bir tepki oluşmadı, Ermeni toplumunun fertlerine veya müesseselerine yönelik herhangi nafoş bir gösteri, taciz veya şiddet olayı cereyan et-

medi. Bunun ana nedeni, Ermeni Patriği Şnork Kalustyan başta olmak üzere İstanbul Ermeni toplumu ileri gelenlerinin kamuoyunu yatıştırma-ya yönelik beyanatları ile, yine aynı kişilerin 24 Nisan sabahı Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı'nı ziyaret ederek Atatürk'e ve Cumhuriyet'e bağlılıklarını beyan etmeleridir. Nitekim konuyla ilgili gelişmeleri özetleyen ve değerlendiren Amerikan Başkonsolosu V. Lansing Collins merkeze gön-

derdiği raporda, "Birçok başka faktör olduğu tabii ise de, buradaki Ermeni cemaati (yukarıda) tasvir edilen jestler gibi jestler yapmaya gönüllü olmasından ötürü, Rum cemaatine kıyasla, Türk toplumu içinde onlar kadar ayrı ancak çok daha eşit bir mevkii muhafaza etmiştir" tespitinde bulunacaktır.²³

RIFAT N. BALI
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

- 1 İstanbul Ermeni toplumunun önde gelen 250 şahsiyeti, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın bir emriyle 24 Nisan 1915 gecesi tutuklandı ve Çankırı'ya sürüldü. Bu 250 kişiden çok azı hayatta kalabildi. Ermeni toplumu bu nedenle 24 Nisan 1915 tarihini simgesel anlamda jenositin başlangıç tarihi olarak kabul eder.
- 2 "Jenosit" kavramı ilk kez Raphael Lemkin (1900-1959) tarafından 1944 yılında yayınlanan *Axis Rule in Occupied Europe Laws of Occupation Analysis of Government Proposal For Redress* adlı kitapta kullanılmıştır. (Carnegie Endowment for International Peace, The Law book Exchange Ltd, New Jersey, 2005, s. 79-80). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 9 Haziran 1948 tarih ve 260 (III) A sayılı "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide" kararında Raphael Lemkin'in tanımını dikkate alarak "jenosit" in tarifini yapmıştır. 1915 Ermeni tehciri sırasında yaşanan kıyım 9 Aralık 1948 tarihli BM Genel Kurulu kararındaki tanıma göre "jenosit" sayılsa da, Türkiye Cumhuriyeti, BM Genel Kurulu kararının makale şamil uygulanamayacağını savunarak bu tanımlı kabul etmeyi reddetmekte. Buna karşılık, Amerikan Ermeni toplumu Raphael Lemkin'in BM Genel Kurulu'nda kabul edilen karardan birkaç hafta sonra, 1949 yılında CBS Televizyonu'nda yayınlanan bir mülakatında "Ermeni jenosit" ne atıfta bulunduğuna işaret ederek ve jenosit tarifini yaptığında Lemkin'in Ermeni jenositini dikkate aldığını ileri sürerek, 1915 kıyımı için "jenosit" tanımında ısrar etmekte. Günümüzde Holokost ve jenosit incelemeleri konusundaki en muteber isimlerden oluşan uluslararası akademik camianın, birkaç istisna hariç, tamamı tehcir sırasında meydana gelen toplu kıyımı "jenosit" olarak kabul etmekte. Aynı camia, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin uyguladıkları Yahudi soykırımını ise "Holokost" veya "Shoah" deyimleriyle anmakta.
- 3 Bu yıldönümü, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başkenti Erivan'da büyük bir gösteri haline dönüşmüş, bunun bir sonucu olarak Ermeni Komünist Partisi Sekreteri Yakov Zarobyan görevinden alınmış ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tepe yöneticilerinin çoğu değiştirilmiştir. Bu konuda bkz Haig Sarkissian, "50th Anniversary of the Turkish

- Genocide As Observed in Erevan", *Armenian Review*, Cilt 19, sayı 4, Kiş 1966, s. 23-28;
- Vahakn N. Dadrian "The Events of April 24 In Moscow-How They Happened And Under What Circumstances", *Armenian Review*, Cilt 20, sayı 2, Yaz 1967, s. 9-26. 1965 yılındaki gösterilerde Sovyet Ermenistan halkının bir anıt inşa edilmesini talep etmesi üzerine inşaata aynı yıl başlanmış ve anıtın açılışı 1967 yılında yapılmıştır. Kaynak "Genocide Monument", http://www.armenocide.am/genocide_monument.htm
- 4 Ermenice lisanına vakif olmadımdan, bu makalenin araştırma safhasında konuyla ilgili dönemin Türk Ermeni basını incelenmemiştir.
- 5 Cüneyt Arcayürek, "Rumların tahrikiyle Ermeniler, katliâmın 90 ncı yılını anacak", *Hürriyet*, 8 Nisan 1965.
- 6 "Söz sırası Ermeni vatandaşlarımızda", *Hürriyet*, 9 Nisan 1965.
- 7 Başpiskopos Boğos Kireçyan 1936-1965 yılları arasında ruhani reisi. 1967 yılından bu yana ruhani reis Hovhannes Çolakyandır. Kaynak: "Hristiyanlıktan önce Ermeniler", www.bolsohays.com/webac.asp?referans-28
- 8 Yüksek mimar Berç Sahak Turan (1920-1997), 15 Ekim 1961-7 Haziran 1964 tarihleri arasında Adalet Partisi adayı olarak Cumhuriyet Senatosu İstanbul üyesiydi. Kaynak: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 288-289.
- 9 Dr. Karabet Arman, 1978-1980 arası Surpırgiç Ermeni Hastahanesi başhekimiydi. Kaynak: Ermen Yarman, *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgiç Ermeni Hastahanesi Tarihi*, Surp Pırgiç Ermeni Hastahanesi Vakfı, İstanbul, 2001, s. 610. 2001 yılında Fransız Parlamentosu'nun Ermeni Soykırım Yasası'nı kabul etmesinin ardından oluşan tepki üzerine Show TV'nin 25 Ocak 2001 akşamı düzenlediği ve bazı Fransız parlamenterlerinin de katıldıkları tartışma programına Dr. Karabet Arman "Türk Ermeni Patriği Başdanışmanı" sıfatıyla katıldı. Kaynak: Oktay Eksi, "Foyaları Ortaya Çıktı", *Hürriyet*, 27 Ocak 2001. Karabet Arman aynı zamanda *Turkish-Armenian Relations Türk-Ermeni İlişkileri*, (Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977) kitabının da yazarıdır. Kaynak:

- <http://www.byegm.gov.tr/KUTUPHANEMIZ/yayinlar70-80.htm>
- 10 Şnork Kalustyan (1913-1990), 1961 yılında Patrik seçildi. Biyografisi için bkz. <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid-959> ve *Agos* 27 Mart 1998.
- 11 "Patrik: mitingi tasvip etmiyoruz", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1965.
- 12 G. Arabadjian, "Calouste Sarkis Gulbenkian", *Parev*, 1999, <http://www.geocities.com/kegham.geo/gulbenkian.html>
- 13 Hayat hikâyesi için bakınız; "Last of the Big Spenders", *Time*, 24 Ocak 1972. Otobiyografisi için bakınız: Nubar Gulbenkian, *Portrait In Oil: The Autobiography of Nubar Gulbenkian*, Simon and Schuster, New York, 1965.
- 14 "Gülbenkian Türkiye'deki Ermeniler sulh ve refah içindedir, dedi", *Hürriyet*, 24 Nisan 1965.
- 15 Ulunay Ahmet Refik'in ünlü *İki Komite İki Kıtıl* kitabına atıfta bulunmaktadır.
- 16 Ulunay, "Biz ve Ermeniler", *Milliyet*, 10 Nisan 1965.
- 17 Ecvet Güresin, "Ermeni mitingi", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1965.
- 18 Ecevit, 1954 yılında Amerikan Haber Merkezi'nin (USIS) davetlisi olarak Amerika'da bulundu. Üç ay gazetecilik eğitimi aldıktan sonra Harvard Üniversitesi'ne gitti ve buradaki Ortadoğu Enstitüsü'nde çalışmalarına devam etti, daha sonra Türkiye'ye döndü. Kaynak: "Siyasetin Şairi Karaoğlan", <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/olmaz.asp>
- 19 Bülent Ecevit, "Ermeni", *Milliyet*, 12 Nisan 1965.
- 20 "Ermeni Yurtdaşlar Anıta Çelenk Koydu", *Milliyet*, 25 Nisan 1965.
- 21 "Ermeniler çelenk koydu", *Hürriyet*, 25 Nisan 1965. Yertvart Bezaz, 1957 milletvekili seçimlerinde CHP'den İstanbul milletvekili adayı olacak, ancak seçilemeyecekti.
- 22 Amerikan Milli Arşivleri (College Park, Maryland) RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files 1964-1966 Political and Defense POL 13-3 TUR 1/1/64 Box 2755, 20 Nisan 1965 tarihli belge.
- 23 Amerikan Milli Arşivleri (College Park, Maryland) RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files 1964-1966 Political and Defense POL 13-3 TUR 1/1/64 Box 2755, 3 Mayıs 1965 tarihli belge.